

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Paedagogica II (2012)

Darina Tarcsiová, Pavlína Magdošková

Jakość życia rodzeństwa dzieci z niepełnosprawnością słuchową

Jakość życia to termin, z którym spotykamy się w przy różnych okazjach, ale jednocześnie jest on znaczącym aspektem życia każdego z nas (Lloyd, Seed 1997). Jakość życia jest badana przez specjalistów z wielu dziedzin nauki (np. Ondrejka 2000, Kováč, Učeň 2006, Gál, Kollár, Mesežnikov w: Kenížová 2008), dlatego też jest rzeczą zrozumiałą, że termin ten jest różnie interpretowany. Definicja Światowej Organizacji Zdrowia z roku 1996 określa jakość życia (WHOQOL, 1997) w ten sposób, „że ludzie znajdują swoje miejsce w życiu, w kontekście kultury i systemów wartości, w których żyją i w odniesieniu do swoich celów, oczekiwań, standardów i zainteresowań” (Bačová 2008). Ondrejka i in. (w: Rosinská 2002) wyrażają przekonanie, iż głównymi elementami większości definicji jakości życia jest dobry nastrój (*well-being*) i zadowolenie. Pomimo różnych poglądów na jakość życia znaczna zgodność w literaturze fachowej istnieje odnośnie do podstawowych dymensji jednostki, jakimi są dymensje fizyczne, psychiczne i społeczne (Ondrejka 2000, Vad'urová i in. 2005, Bačová 2008, Rosinská 2008).

Na życie i jego jakość w dużej mierze może mieć wpływ niepełnosprawność, czy zaburzenia. Obecnie zjawisko niepełnosprawności i niekorzystnego środowiska jest postrzegane jako zbiorowa odpowiedzialność społeczności (Vad'urová i in. 2005), z punktu widzenia pedagogiki specjalnej jest ważne uświadomienie sobie, iż sama niepełnosprawność, czy przyjście na świat dziecka z niepełnosprawnością ma wpływ na jakość życia, ponieważ jego akceptacja jest procesem wymagającym czasu i uzależnionym od wielu czynników, jak np. rodzaj niepełnosprawności, etiologia niepełnosprawności, cechy indywidualne niepełnosprawnego dziecka, cechy indywidualne pozostałych członków rodziny, struktura rodziny, jakość wzajemnych relacji, wpływ środowiska (Zemská 2008). Wielu autorów (np. Feher-Prout 1996, Prevendárová 1998) zajmowało się problemami rodziców, którym urodziło się dziecko z niepełnosprawnością, ale mniej uwagi poświęcano rodzeństwu tego dziecka.

Wilkins i Woodgate (w: Kárová i in. 2009) podają, że dla współżycia zdrowego rodzeństwa w rodzinie z chorym lub niepełnosprawnym dzieckiem są typowe dwa rodzaje problemów:

1. grupę nazwano **zmiany w życiu** – zdrowe dzieci bardzo mocno odczuwają zmiany w sposobie i w stylu życia rodziny, ale również i zmiany we wzajemnych

relacjach pomiędzy członkami rodziny, brakuje im obecności i opieki rodziców, którzy całą uwagę kierują na chore lub niepełnosprawne dziecko.

2. **odczuwanie silnych uczuć** – do najczęściej podawanych odczuć przez rodzeństwo chorego lub niepełnosprawnego dziecka należy smutek, strach, samotność, odrzucenie, gniew, zazdrość, czy poczucie winy. Na czoło wysuwa się poczucie osamotnienia, a nawet odrzucenia, które wynika z pewnego podziału rodziny. Z tego, że dziecko znalazło się na peryferiach uwagi rodziców nie ma się komu zwierzyć ze swoich problemów i przeżyć, wydaje mu się, że są one dla rodziny bez znaczenia i prowadzi to w dalszym ciągu do obniżenia u niego własnej wartości i pewności siebie. Zdrowe dziecko przeżywa smutek wynikający ze strachu o życie i przyszłość swego brata, siostry, ale i całej rodziny. Smutek ten wynika również z nieobecności rodziców, z utraty swego poprzedniego stylu życia i straty poczucia bezpieczeństwa w rodzinie. Do naturalnych uczuć należy również uczucie zazdrości wynikające z nierównomiernego podziału uwagi i opieki rodziców i otoczenia (np. większa ilość podarunków dla chorego lub niepełnosprawnego dziecka lub środki finansowe przeznaczone na jego leczenie / pomoce kompensacyjne, itp.), następuje potem uczucie wstydu, które nie ma jednak wpływu na jego dalsze postępowanie.

Wszystkie wspomniane uczucia są naturalne i są elementem przeżywania tej trudnej sytuacji, dzieci mają tendencje do ich ukrywania i tłumienia, co może w poważny sposób naruszyć ich dalszy rozwój psychiczny.

Dla pedagogiki specjalnej ważne jest badanie tych dzieci, ponieważ stanowi to ważną bazę poradnictwa pedagogicznego, w ramach którego orientujemy się na całą rodzinę, nie tylko na niepełnosprawne dziecko. W warunkach Republiki Słowackiej odczuwamy brak wyników badań z tej dziedziny, a przedłożone studium jest tylko sondą do danej problematyki, która winna nam naświetlić możliwości i kierunki dalszych badań.

Cel badań

Jakie są relacje pomiędzy rodzeństwem w rodzinie, gdy jedno z dzieci ma wadę słuchu i uczęszcza do zwykłej szkoły podstawowej?

Metody i metodyka badań

Badania realizowaliśmy z pomocą opracowanej przez nas ankiety, która oprócz pytań faktograficznych zawierała 36 stwierdzeń, skali Likerta oraz 3 otwartych pytań.

Stwierdzenia były ukierunkowane na 6 zagadnień (zobacz poniżej tabelę), swoje stanowiska respondenci mogli określać na 5-stopniowej skali – zgadzam się całkowicie (1), zgadzam się (2), zgadzam się częściowo – częściowo nie zgadzam się (3), nie zgadzam się (4), całkowicie się nie zgadzam (5).

Badaniami objęto 16 respondentów żyjących w rodzinie z dzieckiem z wadą słuchu, które uczęszcza do zwykłej szkoły podstawowej. Większość respondentów (rodzeństwa) była również uczniami szkoły podstawowej. Dziesięcioro respondentów, a więc 62% stanowiły dziewczęta, a sześciu respondentów (38%) chłopcy. Wiek respondentów był od 7 do 20 lat, najczęściej chodziło o rodziny dwudziecne

(37,5%), na drugim miejscu były rodziny czterodziecne (25%). W dwu rodzinach było aż dwoje dzieci z wadą słuchu. Sześciu respondentów (37,5%) było dziećmi pierwotnymi, w tym 11 respondentów (68,5%) mieszka na wsi. Większość rodziców tych dzieci (matek i ojców) pracuje i posiada średnie wykształcenie.

Badania realizowano w miesiącach od grudnia 2009 do lutego 2010 roku, przy czym z 45 szkół, które uzyskaliśmy z ogólnokrajowej bazy danych, w badaniach wzięli udział respondenci z 9 szkół z terenu całej Słowacji, ogółem 16 respondentów.

W tabelach 1, 2, 3, 4, 5 prezentujemy wyniki poszczególnych wypowiedzi w naszej ankiecie, które są podzielone na poszczególne zagadnienia, średnią odpowiedzi i ich zakres.

Tab. 1. Stosunek rodziców do dziecka z niepełnosprawnością słuchową i do dziecka słyszącego (wyniki wypowiedzi /stwierdzeń)

Stwierdzenie	Średnia	Zakres
1. Rodzice poświęcają więcej czasu mojemu bratu/siostrze z wadą słuchu.	2,813 = 3	1,777
2. Rodzice preferują mego niesłyszącego brata/siostrę.	3,5 = 4	0,75
3. Rodzice poświęcają więcej czasu mnie.	3,938 = 4	0,559
4. Rodzice uczą się z moim niesłyszącym bratem/siostrą częściej niż ze mną.	2,313 = 2	1,715
5. Rodzice mają ulgowy/tolerancyjny stosunek do mego niesłyszącego brata/siostry.	2,813 = 3	0,777
6. Rodzice poświęcają jednakowy czas mnie i mojemu niesłyszącemu bratu/siostrze.	2,625 = 3	1,109
7. Rodzice troszczą się o przyszłość mego niesłyszącego brata/siostry.	2,813 = 3	0,902
8. Rodzice preferują przy zakupie nowych rzeczy mego niesłyszącego brata/siostrę.	3,563 = 4	1,121
9. Rodzicom potrzebnych jest więcej funduszy na zakup środków pomocniczych dla mego niesłyszącego brata/siostry.	2,875 = 3	1,109
10. Rodzice troszczą się o moją przyszłość jednakowo jak o przyszłość mego niesłyszącego brata/siostry.	1,625 = 2	0,359
11. Rodzice odwiedzają lekarza częściej z moim niesłyszącym bratem/siostrą niż ze mną.	2,625 = 3	0,859
12. Rodzice boją się bardziej o zdrowie mego niesłyszącego brata/siostry niż o moje zdrowie.	3,375 = 3	1,734

W grupie dotyczącej czasu poświęconego dzieciom, co dotyczy wypowiedzi 1 i 6 otrzymaliśmy wynik 3 (zgadzam się częściowo, nie zgadzam się częściowo). Znaczy to, że respondentom nie wydaje się, by ich rodzice poświęcali więcej czasu ich niesłyszącemu bratu/siostrze, ale również nie poświęcają więcej czasu niepełnosprawnemu dziecku. Nieco odmienną odpowiedź otrzymaliśmy przy stwierdzeniu 4, dotyczącym czasu poświęconego odrabianiu zadań domowych (odpowiedź 2 – zgadzam się). Z odpowiedzi wynika, że respondenci przychylają się raczej do poglądu, iż rodzice poświęcają o wiele więcej czasu na przygotowanie do nauki niesłyszącemu dziecku niż im – dzieciom słyszącym. Stwierdzenie to zawiera przesłankę znaną z praktyki, że nauczanie w warunkach zintegrowanych stawia wyższe wymagania rodzinie, co dotyczy przygotowania do nauki/odrabiania lekcji. Również w stwierdzeniu 3 respondenci nie zgadzają się z tym, by rodzice poświęcali więcej czasu jemu niż niesłyszącemu bratu/siostrze. Z wypowiedzi tych wynika, że rodzice poświęcają więcej czasu głuchemu dziecku, jeżeli chodzi o przygotowania do nauki, ale ogólnie dzielą czas równomiernie pomiędzy swoje zdrowe dzieci i niepełnosprawne dziecko.

Stwierdzenia 9, 11, 12 ukierunkowane na zagadnienie zdrowia osiągnęły wszystkie wyniki 3, to znaczy *zgadzam się częściowo, nie zgadzam się częściowo*. Wynika z nich, że zdaniem respondentów rodzice poświęcają jednakową uwagę zarówno ich zdrowiu i odwiedzinom lekarzy, jak i niepełnosprawnemu rodzeństwu.

Stwierdzenia 2, 5, 8 ukierunkowane na preferowanie jednego z dzieci, z wynikiem (nie zgadzam się – 2,8) nie potwierdziły takich tendencji. Jeżeli chodzi o stwierdzenie 5 – rodzice mają bardziej ulgowe/tolerancyjne podejście do niepełnosprawnego brata/siostry. Analizując odpowiedzi, możemy stwierdzić, że 6 (38%) respondentów nie wyraziło jednoznacznie swego poglądu, a prawie ta sama liczba – 5 (37%) z wymienionym stwierdzeniem zgadza się, co może oznaczać, że rodzice mają mniejsze wymagania w stosunku do niesłyszącego dziecka, ale nie w stosunku do dziecka słyszącego, co ono może odczuwać jako krzywdę lub może mieć zrozumienie dla zwiększonych wymagań rodziców w stosunku do własnej osoby, ponieważ współczuje swemu bratu/siostrze.

W drugiej grupie zagadnień mamy stwierdzenia ukierunkowane na relacje wzajemne pomiędzy rodzeństwem. Na podstawie osiągniętych wyników możemy stwierdzić, że pomiędzy rodzeństwem przeważają pozytywne relacje (np. nie są zazdrośni w stosunku do swego brata/siostry – stwierdzenie 8, nie przeszkadza im, że mają niesłyszącego brata/siostrę – stwierdzenie 3, z moim bratem/siostrą dobrze się rozumiemy – stwierdzenie 2). Spotykamy się również z odpowiedziami, które wskazują na to, że zdrowe rodzeństwo (stwierdzenie 5) czuje się odpowiedzialne za swoich niepełnosprawnych braci/siostry, a z drugiej strony, wiele się od nich nauczyło (stwierdzenie 10). Stwierdzenie 1 – cieszę się, że mam niesłyszącego brata/siostrę, uzyskało średnią 3, to znaczy, że odpowiedź brzmi: *zgadzam się częściowo*, nie *zgadzam się częściowo*, co jest zrozumiałe, gdy uświadomimy sobie, że taka sytuacja wnosi do rodziny często całkowitą zmianę w jej funkcjonowaniu, potrzebę nastawienia się na inne dziedziny życia, potrzebę modyfikacji komunikacji w rodzinie lub dostosowania się do tej nowej rzeczywistości. Z drugiej strony w naszych warunkach jeszcze ciągle panuje medyczny model głuchoty, to znaczy, że niesłyszące dziecko jest pojmowane jak problem medyczny, a nie jako odmienna jednostka w pozytywnym sensie tego słowa.

Tab. 2. Stosunek zdrowego dziecka do niesłyszącego brata/siostry

Stwierdzenie	Średnia	Zakres
1. Cieszę się, że mam głuchego brata/siostrę.	2,75 = 3	1,313
2. Ze swoim niesłyszącym bratem/siostrą dobrze się rozumiemy.	1,563 = 2	0,371
3. Nie przeszkadza mi, że mam głuchego brata/siostrę.	1,5 = 2	0,375
4. Często z moim niesłyszącym bratem/siostrą kłócimy się.	2,438 = 2	0,371
5. Czuję się odpowiedzialny/a za swego niesłyszącego brata/siostrę.	2,875 = 3	1,359
6. Często brakuje mi obecności i uwagi moich rodziców.	3,75 = 4	1,688
7. Czasem czuję się winny, że nie akceptuję swego niesłyszącego brata/siostry.	3,125 = 3	1,359
8. Odczuwam zazdrość w stosunku do swego niesłyszącego brata/siostry o miejsce w naszym domu.	4,188 = 4	0,652
9. Czasami chciałbym być jedynym dzieckiem w naszej rodzinie.	4,125 = 4	1,234
10. Dużo nauczyłem się od mojego niesłyszącego brata/siostry.	2,375 = 2	0,609

Przy wszystkich stwierdzeniach w tabeli 2 możemy powiedzieć, że ich potwierdzenie lub podważenie byłoby możliwe dopiero po uzyskaniu informacji również od pozostałych członków rodziny, tj. rodziców i niesłyszącego dziecka. Wyniki mówią bowiem o tym, że pomimo faktu, iż niesłyszące dziecko wywiera wpływ na całą rodzinę, w tym i na zdrowie dzieci w rodzinie, to wyniki ankiety nie wskazują na to, by wpływ ten w negatywny sposób oddziaływał na jakość ich życia.

W rodzinach z dzieckiem z zaburzeniami słuchu jest więcej obowiązków nie tylko związanych z tym dzieckiem, ale głównie z faktem, że niektórych z nich nie może ono podjąć lub potrzebna jest mu pomoc przy ich wykonywaniu. Wyniki tych stwierdzeń podajemy w tabeli 4.

Tab. 3. Pomoc niesłyszącemu bratu/siostrze

Stwierdzenie	Średnia	Zakres
1. Muszę pomagać swemu niesłyszącemu bratu/siostrze.	2,75 = 3	1,438
2. Chcę pomagać swemu niesłyszącemu bratu/siostrze.	1,875 = 2	0,484
3. Mój niesłyszący brat/siostra pomaga mnie.	2,688 = 3	0,965
4. Przy pracach w domu pomagam zarówno ja, jak i mój niesłyszący brat/siostra.	2,438 = 2	1,121
5. W domu muszę pomagać więcej niż mój niesłyszący brat/siostra.	2,813 = 3	1,527

W stwierdzeniu 4, respondenci zgadzają się ze stwierdzeniem, że zarówno oni, jak i ich niesłyszący brat/siostra pomagają w rodzinie w jednakowym stopniu, natomiast w stwierdzeniu 5 zgadzają się częściowo, nie zgadzają się częściowo z twierdzeniem, że w domu muszą pomagać więcej niż ich niepełnosprawny brat/siostra. Podobnie w tabeli 1 respondenci zgadzają się częściowo, nie zgadzają się częściowo z twierdzeniem, że ich rodzice mają bardziej ulgowe podejście do ich niesłyszącego brata/siostry. Wydaje nam się, że ogólnie u rodziców, a zwłaszcza u dziadków często spotykamy się z uczuciem współczucia w stosunku do niesłyszącego dziecka, które przejawia się w różny sposób. Jednym z nich jest właśnie stawianie niższych wymagań w różnych dziedzinach, nawet w tych, które dziecko może z powodzeniem opanować, ponieważ nie są związane ze stratą słuchu. Dlatego może się zdarzyć, że niektóre obowiązki są przeniesione na słyszące dziecko, co może wywierać wpływ na wzajemne relacje pomiędzy rodzeństwem i na jakość ich życia. Sądzimy, że jest ważne jakich obowiązków to dotyczy, a z drugiej strony jak rodzice potrafią przekonać obie strony, dlaczego tak musi być lub czy potrafią w porę zorientować się, czy w przypadku niesłyszącego dziecka nie chodzi o unikanie obowiązków, ponieważ są one automatycznie przesuwane na drugie dziecko, w szczególności gdy ono jest starsze.

Tab. 4. Komunikacja z niesłyszącym bratem/siostrą

Stwierdzenie	Średnia	Zakres
1. Często mam problemy z komunikowaniem się z moim niesłyszącym bratem/siostrą (nie rozumiem go).	4	0,375
2. Nie mam problemu z komunikacją z moim niesłyszącym bratem/siostrą.	1,5 = 2	0,25
3. Przy komunikowaniu się z moim niesłyszącym bratem/siostrą stosuję wszystkie formy komunikacji, które znam.	2,688 = 3	1,09
4. Biorę swego niepełnosprawnego słuchowo brata/siostrę do swoich kolegów.	2,563 = 3	1,496
5. Znam kolegów mojego niesłyszącego brata/siostry.	1,938 = 2	0,309

Komunikacja jest dziedziną, która w zakresie pedagogiki osób z niepełnosprawnością słuchową stanowi podstawowy problem, dotyczący wszystkich dziedzin ich życia. Stąd też jedna cała grupa stwierdzeń jest poświęcona tej właśnie problematyce. W stwierdzeniach tych (tab. 4) znalazło potwierdzenie, że rodzeństwo może mieć problem z wzajemnym porozumiewaniem się, może to być spowodowane przez wiele okoliczności. Jedną z nich może stanowić to, że ich rodzeństwo ma lekki stopień niepełnosprawności słuchowej, który potrafi odpowiednio kompensować z pomocą aparatów słuchowych. Drugą możliwością jest to, że bezproblemowa komunikacja odbywa się tylko na bazowej płaszczyźnie (informacje podstawowe, polecenia...), ale dziecko nie jest włączane na bieżąco do różnych dyskusji, nie bierze udziału w spotkaniach lub samo odmawia udziału w takich spotkaniach. Rodzina, według naszych wiadomości, uświadamia sobie często, że osoba niesłysząca, gdy zajmuje się inną czynnością lub jest do nich odwrócona plecami, nie wie o czym się rozmawia w jego obecności i może nieodpowiednio zareagować lub traci zainteresowanie komunikacją w rodzinie. Pozytywne wyniki badań mogłyby być skorygowane, gdyby opracowano podobną ankietę dla niesłyszących dzieci.

Tab. 5. Stanowisko respondentów dotyczące wykształcenia

Stwierdzenie	Średnia	Zakres
1. Sądzę, że osiągnę wyższy stopień wykształcenia niż mój niesłyszący brat/siostra.	2,813 = 3	1,15
2. Sądzę, że z moim niesłyszącym bratem/siostrą mamy jednakowe możliwości studiowania.	2,313 = 2	0,965

Osiągnięcie wyższego stopnia wykształcenia lub studia wyższe były w przeszłości dla niepełnosprawnych słuchowo rzeczą nieosiągalną. Obecnie sytuacja częściowo uległa zmianie, ale i tak sądzimy, że właśnie niektóre konsekwencje utraty słuchu (mniejszy zasób słów, problemy z opanowaniem mowy, ogólnie niższy poziom czytania i rozumienia) są przeszkodą w osiągnięciu tej mety. Słyszące rodzeństwo w swoich odpowiedziach częściowo zgadza się i częściowo nie zgadza się z twierdzeniem, że mogą oni osiągnąć wyższy stopień wykształcenia niż oni sami oraz zgadzają się ze stwierdzeniem, że mają jednakowe możliwości studiowania. Zdajemy sobie sprawę z tego, że dane stwierdzenia mają szeroki zakres, a ich skonfrontowanie z informacjami, których nie posiadamy, dotyczącymi ich rodzeństwa, nie jest możliwe. Prawdopodobne jest, że pod możliwością studiowania badani rozumieli warunki, które rodzina zapewnia obu dzieciom i dlatego odpowiadali zgadzam się, a w pierwszym zagadnieniu uświadamiali sobie wyniki, które obaj osiągają i dlatego odpowiedź była zgadzam się częściowo, nie zgadzam się częściowo.

Wzór badań, którym dysponowaliśmy, tzn. 16 respondentów, nie jest reprezentacyjny i dlatego nie możemy wyciągać żadnych ogólnych wniosków. Chodzi o pierwsze wyniki, które uzyskaliśmy na terenie Słowacji, a jednocześnie sprawdziliśmy opracowaną przez nas ankietę. Na podstawie tych wyników odważamy się twierdzić, że wzajemne relacje pomiędzy rodzeństwem są normalne, występują na zmianę okresy, gdy wszyscy wzajemnie sobie pomagają, z okresami kiedy wzajemne stosunki i pomoc są zakłócone nieporozumieniami czy kłótniami, co jest zjawiskiem normalnym i w innych relacjach pomiędzy rodzeństwem. Poziom komunikacji pomiędzy dzieckiem słyszącym a jego niesłyszącym bratem/siostrą jest według

wypowiedzi respondentów prawidłowy, ale w pytaniach otwartych wielokrotnie występuje problem z komunikacją i dlatego sądzimy, że właśnie w tej dziedzinie są możliwe do zaobserwowania pewne komplikacje. Ze względu na fakt, że nie wiemy, jaki jest stopień utraty słuchu u poszczególnych dzieci, jest możliwe, że do bezproblemowej komunikacji nie muszą być wykorzystywane różne formy komunikacji. Stwierdzamy, że rodzice rzeczywiście spędzają z dzieckiem niesłyszącym więcej czasu, głównie podczas odrabiania lekcji, co nie znaczy, że słyszącym dzieckiem się nie zajmują.

Z odpowiedzi respondentów wynika, że rodzice troszczą się o przyszłość swoich dzieci w jednakowym stopniu, bez względu na niepełnosprawność, nie robią różnic i mają jednakowe podejście zarówno do dziecka niesłyszącego, jak i do dziecka słyszącego. Sprawy te winny być dalej badane, ponieważ chodzi o zagadnienia niezwykle ważne nie tylko z punktu widzenia poradnictwa, ale i dalszego rozwoju w dziedzinie pedagogiki specjalnej i integracji osób niesłyszących.

Literatura

- Báčová V., *Kvalita života a sociálny kapitál*, Prešov: Prešovská Univerzita, Filozofická fakulta, 2008.
- Feher-Prout T., *Stress and Coping in Families with Deaf Children*, [in:] „Journal Deaf Studies and Deaf Education” 1996, 1 (3), 155–166, dostupné na: <http://jdsde.oxfordjournals.org/content/1/3/155.full.pdf+html?sid=fc1002db-3eaa-4893-93f7-7f6f70a19860>.
- Hintenmair M., *Self-esteem and Satisfaction with Life of Deaf and Hard-of-Hearing People. A Resource-Oriented Approach to Identity Work*, [in:] „Journal Deaf Studies and Deaf Education” 2008, 13 (2), 278–300, dostupné na: <http://jdsde.oxfordjournals.org/content/13/2/278.full.pdf+html?sid=fc1002db-3eaa-4893-93f7-7f6f70a19860>.
- Kárová S., Blatný M., Bendová B., *Psychosociálne potreby zdravých sourozenců onkologicky nemocných*, [in:] „Československá Psychologie” 2009, 53, 2, dostupné na: <http://proquest.umi.com/pqdweb?index=6&did=1703319581&SrchMode=1&sid=7&Fmt=6&VInst=PR0D&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1259068944&clientId=57571&cf=1>
- Kenížová D., „Kvalita života osôb so zrakovým a SPovým postihnutím”, UK, Pedagogická fakulta, diplomová práca, Bratislava 2008.
- Kováč T., Učeň I., *Kvalita života intaktných a hendikepovaných detí a adolescentov na Slovensku*, VÚDPaP, Bratislava 2006.
- Lloyd G., Seed P., *Quality of life*, Athenaeum Press, Great Britain 1997, 219 s.
- Ondrejka I., „Kvalita života: sociálne činitele a liečba – vzájomné vzťahy u depresívnych stavov”, Martin: Jesseniova lekárska fakulta UK, doktorandská dizertačná práca, 2000.
- Prevendárová J., *Situácia zdravých súrodencov v rodinách s postihnutým dieťaťom*, [in:] „Psychológia a patopsychológia dieťaťa” 31, 1996, č. 4.
- Prevendárová J., *Rodina s postihnutým dieťaťom*, Psychoprof, spol. s. r.o, Nové Zámky 1998.
- Rosinská M., *Kvalita života*, (on-line). (cit. 2010-02-16), dostupné na: http://www.i-psychologia.sk/view-33.php?id_person=26.
- Tarcsiová D., *Pedagogika sluchovo postihnutých*, Mabag, s.r.o, Bratislava 2008.
- Vaďurová H., Muhlpachr P., *Kvalita života. Teoretická a metodologická východiska*, Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, Brno 2005.
- Zemská B., *Kvalita života rodin pečujúcich o osoby s kombinovaným a ťžkým postihnutím*, Masarykova Univerzita, Brno 2008.

The life quality of the siblings of children with hearing impairment

Abstract

The authors of the article present the results of research on the life quality of siblings of children with a hearing impairment, students of primary schools in Slovakia. The research was conducted on 16 respondents aged 7 to 20 living in families with a deaf child.

The aim of the research was to find an answer to the question: what are the relations between the siblings in a family in which one of the children has a hearing impairment and attends ordinary school?